

SÖGUEYJAW

1. HEFTI

870 - 1520

KENNSLULEIÐBEININGAR

Til kennara

UM NEMENDABÓK

Sögueyjan 1. hefti er margnota nemendabók sem fjallar um miðaldasögu Íslands. Bókin er ætluð til kennslu á mið- og unglungastigi grunnskóla. Bókin er sú fyrsta í fyrirhugaðri þriggja binda ritröð um sögu Íslands. Annað hefti kemur til með að fjalla um tímabilið frá 1520–1904 og þriðja heftið mun fjalla um 20. öldina í sögu Íslands.

Meginmarkmið bókarinnar er að varpa ljósi á íslenskt samfélag frá landnámi til loka miðalda. Frásögnin byggist á tveimur ólíkum forsendum sem þó skarast að miklu leyti.

- Annars vegar er gerð grein fyrir myndun og þróun íslensks samfélags í réttri tímaröð.
- Hins vegar eru tilteknir þættir samfélagsins teknir fyrir og útskýrðir. Bókin er því að mestu í réttri tímaröð en tímabil hvers kafla markast þó mjög af viðfangsefninu.

Í bókinni er leitast við að draga upp megineinkenni og átakalínur í samfélaginiu á hverjum tíma fyrir sig. Efnið er fléttat saman með þeim hætti að nemendur fái tilfinningu fyrir framvindu sögunnar um leið og þeir átti sig á samhengi tiltekinna samfélagsþáttta. Aðalatriðið er að veita skýra innsýn í samfélag miðalda þar sem nemendur geta átt að sig á lífsskilyrðum almennings og ólíku hlutskipti landsmanna varðandi auð og völd. Einstakir atburðir, ártöl og mannanöfn, skipta því tiltölulega litlu máli einir og sér. Hér er sú leið valin að skilgreina einstaka þætti sögunnar og setja þá í samhengi við samfélagslega þróun.

Áhersla er lögð á að setja söguna í erlent samhengi eftir því sem við á. Ísland hefur alltaf tengst Evrópu nánum böndum og því er nauðsynlegt að gera grein fyrir þeim áhrifum sem þaðan bárust á miðöldum. Mikilvægt er að nemendur átti sig á að hvaða leyti Íslendingar áttu samleið með Evrópubúum og hvaða lönd landsmenn áttu mest samskipti við.

Í bókinni er gerður greinarmunur á sjálfstæði landsins annars vegar og landsmanna hins vegar. Sjálfstæði landsins gagnvart erlendu valdi og frelsi einstaklingsins innanlands er einn af rauðum þráðum bókarinnar. Mikilvægt er að nemendur átti sig á því að þrátt fyrir að Íslendingar gerðust þegnar Noregskonungs hélt landið að mestu sjálfstæði sínu. Innanlands voru völdin hins vegar að langmestu leyti í höndum innlendra höfðingja sem takmörkuðu mjög athafnafrelni almennings.

Mikilvægt er að nemendur þekki helstu atburði sögunnar og geti sett þá í samhengi við samfélagið á hverjum tíma. Einnig er nauðsynlegt að nemendur temji sér gagnrýna hugsun og sjálfstæðar skoðanir. Reynt er að tvinna þessa þætti saman í námsbókinni og kennsluleiðbeiningunum.

Kaflar bókarinnar eru byggðir upp með eftirfarandi hætti:

- Í upphafi eru nokkrar meginspurningar settar fram sem víkja að efni kaflans. Þar næst er farið nokkrum orðum um innihald kaflans. Hvort tveggja er gert til að vekja forvitni nemenda og veita þeim skýrar hugmyndir um efni kaflans.
- Þá kemur kveikja í formi stuttrar sviðsettrar frásagnar þar sem meginefni kaflans er sett fram á lifandi og myndrænan hátt. Með því móti er leitast við að glæða áhuga og skilning nemenda enn frekar.
- Þá fyrst kemur að meginfrásogninni þar sem fjallað er um efni kaflans í tímaröð.
- Í lok kaflans er að finna nokkrar spurningar sem nemendur geta glímt við.

UM KENNSLULEIÐBEININGAR

1. Almennar upplýsingar

Kenntluleiðbeiningarnar skiptast í two meginþætti – annars vegar almennar upplýsingar og hins vegar leiðarvísí fyrir einstaka kafla námsbókarinnar. Almennar upplýsingar er að finna í krækjum á láréttu ásnum en leiðarvísar fyrir kafla bókarinnar eru staðsettir á lóðréttu ásnum til vinstri.

Kenndluleiðbeiningarnar hafa það hlutverk að varpa ljósi á meginþætti námsbókarinnar og benda á leiðir til að nýta hana til kennslu og náms. Í almenna hlutanum er að finna upplýsingar sem eiga við bókina í heild sinni. Þar er greint frá helstu markmiðum bókar og kenndluleiðbeininga auk þess sem fjallað er um kennsluaðferðir og námsmat. Þá er einnig boðið upp á upplýsingar um vettvangsferðir og krækjur sem tengjast efni bókarinnar.

2. Leiðarvísir um kafla bókarinnar

Á vinstri stiku vefjarins eru upplýsingar sem eiga sérstaklega við hvern kafla fyrir sig. Þar er að finna helstu markmið kaflans og hugmyndir að umræðuspuringum sem eiga að fá nemendur til að skoða hug sinn og beita ímyndunaraflinu áður en texti námsbókarinnar er lesinn.

Einnig er þar að finna verkefnablöð með spurningum sem hægt er að prenta út fyrir nemendur. Með spurningunum er markmiðið að hvetja nemendur til að kynna sér námsefnið, velta fyrir sér meginatriðum þess og byggja upp söguþekkingu sína. Svör við verkefnunum er einnig að finna á vef bókarinnar.

Þá má finna hugmyndir að fjölbreyttum verkefnum og útfærslum á efni kaflans. Þar er um að ræða ritunar-, myndmennta-, korta-, tímaás- og leiklistarverkefni sem reyna jafnt á sjálfstæða hugsun og fjölbreytilega framsetningu. Þau verkefni gefa kennurum gott tækifæri til samstarfs í nafni sambættingar námsgreina. Þar má sérstaklega geta kennara í samfélagsfræði, íslensku og myndmennt. Með því að smella á krækjuna *Kennsluaðferðir* má fá nánari upplýsingar um kennslu og nám.

Sú leið hefur verið valin að hafa verkefnin frekar fleiri en færri enda ekki nauðsynlegt að láta nemendur vinna þau öll. Markmiðið er að kennarinn hafi sem mest val auk þess sem hann

getur betur miðað við getu og þarfir hvers nemanda. Þá ætti að vera auðveldara að tryggja að allir nemendur hafi næg verkefni.

Hugmyndir um námsmat byggjast á sömu hugmyndafræði og kaflaverkefnin. Áhersla er lögð á fjölbreytilegt og reglulegt námsmat sem endurspeglar fjölbreytnina sem kemur fram í þeim verkefnum sem finna má á þessari vefsíðu.

KENNSLUAÐFERÐIR

Mikilvægt er að bjóða nemendum upp á margvíslegar leiðir til að vinna með efni bókarinnar. Í krækjunum fyrir einstaka kafla eru hugmyndir að spurningum og verkefnum þar sem ólíkum nálgunum er beitt. Gert er ráð fyrir að kennarar finni sína eigin aðferð við að koma efninu til skila enda eru leiðbeiningarnar fyrst og fremst safn hugmynda. Kennarar hafa þann kost að velja úr því sem þar er eftir því sem við á fyrir bekk eða einstaka nemendur. Með því er verið að reyna að koma til móts við ólíkar þarfir nemenda.

Mælt er með því að kennarar ræði efni kaflans ásamt nemendum áður en þeir vinna með hann. Kennari getur valið milli þess að fara munnlega yfir spurningarnar eða að skrifa hugmyndir sem koma frá nemendum á töfli. Það er auðvitað ekki nauðsynlegt að fara yfir allar spurningarnar en aðalatriðið er að virkja nemendur og fá þá til að velta fyrir sér viðfangsefni kaflans áður en þeir kynna sér efni hans.

Spurningar í lok hvers kafla og vinnublöðin byggjast á lestri nemenda. Það er auðvitað engin nauðsyn að láta nemendur svara þeim öllum – slíkt verður kennari að meta hverju sinni. Þá getur kennari valið um að láta nemendur svara þeim hver fyrir sig eða fleiri saman.

Ritunarverkefnin geta jafnt verið heima- eða tímavinna nemenda. Hægt er að velja á milli þess að láta nemendur vinna þau hver fyrir sig eða fleiri saman. Það er til dæmis vel til fallið að láta nemendur setja saman fréttir úr efni kaflans í þórum eða í hópum.

Myndmenntaverkefnin eru tilvalin hópverkefni – sérstaklega þegar um veggspjaldagerð er að ræða. Hægt er að láta nemendur skipta með sér verkum. Þá er ekkert því til fyrirstöðu að útvíkka teikniverkefnin – til dæmis með ritun eða fleiri spurningum.

Korta- og tímaásverkefnin geta jafnt verið heima- sem tímaverkefni. Ekki er úr vegi að láta nemendur vinna upp úr fleiri heimildum en námsbókinni. Jafnt getur verið um einstaklings- sem hópverkefni að ræða.

Þegar hópverkefni eru unnin er mikilvægt að kennari setji nemendum skýrar leikreglur svo þeir viti nákvæmlega til hvers er ætlast af þeim. Ágæt regla er að setja hópunum gátlista sem þeir þurfa að vinna sig eftir. Þá er einnig gott að hóparnir skipuleggi sig þannig að ábyrgð hvers nemanda sé ljós. Gott er að hafa eftifarandi þætti í huga þegar gátlisti er settur saman:

- hvaða heimildir nemendur eiga að kynna sér
- úr hvaða spurningum nemendur þurfa að leysa
- hvernig þeir eiga að setja efnið fram
- hvernig þeir eiga að skipta með sér verkum
- hvernig þeir eiga að kynna verkefnið

NÁMSMAT

Mikilvægt er að námsmat sé fjölbreytilegt og endurspegli sem best færni nemenda á ólíkum sviðum. Þannig má í senn ýta undir fjölhæfni og virða ólíkar þarfir nemenda.

Með því að nýta þau fjölbreyttu verkefni sem finna má fyrir hvern kafla bókarinnar er tryggt að nemendur nálgast efnið frá mörgum sjónarhornum. Jafnframt er þess gætt að þeir fái tækifæri til að tjá hug sinn og þekkingu á mismunandi vegu.

Gott er að leggja reglulega mat á vinnu nemenda. Það hvetur nemendur til dáða og veitir mikilvægar upplýsingar um framvindu námsins. Þá ættu nemandi og kennari að átta sig sem best á námsstöðunni og þar með vera í stakk búinir til að haga námi og kennslu eftir þörfum hverju sinni.

Nauðsynlegt er að ákveða fyrir fram hvernig standa skuli að námsmati fyrir veturinn. Kennrarar þurfa að koma sér upp skýru matskerfi og gera nemendum grein fyrir því í upphafi skólaárs. Mikilvægt er að skrá frammistöðu nemenda með reglubundnum hætti þegar símat fer fram.

Kennrarar geta valið að byggja námsmatið á markmiðum og verkefnum bókarinnar. Þá er auðvitað ekkert því til fyrirstöðu fyrir kennara að setja fram eigin markmið.

Einnig er gott að láta nemendur meta eigin frammistöðu. Það styrkir oft ábyrgðarkennd þeirra og leiðir til aukinnar vinnusemi. Þegar nemandi veltir eigin getu og frammistöðu fyrir sér fær hann tækifæri til að vega og meta sínar sterku og veiku hliðar.

Í hópstarfi má láta nemendur meta frammistöðu samnemenda sinna. Með því að láta nemendur fá matsblað í upphafi samstarfs má frekar búast við að meðlimir hópsins leggi sig fram.

Þegar kennari metur stærri verkefni nemenda, hvort sem um einstaklings- eða hópverkefni er að ræða, er mikilvægt að taka tillit til sem flestra þátta. Leggja má mat á traustleika upplýsinga, framsetningu efnis, útlit og frágang og kynningu. Þá ber einnig að hafa í huga mat á vinnu einstakra nemenda annars vegar og hópsins í heild hins vegar.

HUGMYNDIR AÐ VERKEFNUM

Ritun

- Minningargrein, nemendur skrifa minningargrein um persónu.
- Æsifrétt – nemendur skrifa frétt af völdum atburði.
- Hvatningarræður – höfðingjar að hvetja menn sína áfram (Hrafninn flýgur, Hvítí víkingurinn, í skugga hrafnsins, Braveheart). Sýna myndbrot áður en það er gert.
- Skrifa á pappír sem búið er að væta með tei (þurfa að vera vandvirk og passa upp á að rífa ekki blöðin). Kynnast því að hafa ekki mikið á milli handanna. Skrifa með fjaðurpennum og bleki.

Upplýsingatækni

- Nemendur semja frétt um atburð og taka hana upp á myndband (video frétt/taka upp og vinna með í upplýsingatækni, samþætting)
- Vefleiðangur – sjá dæmi <http://www.ismennt.is/not/gylfig/anna.html>
- Hot potatoe er safn nokkurra forrita sem notuð eru til að búa til krossapróf, eyðufyllingaverkefni, krossgátur o.p.h. (<http://hotpot.uvic.ca/>) – H:\hotpot.htm http://nemendur.khi.is/vilhthor/hot_potatoes.htm
- Powerpoint – Örkennsla, samvinnunám. Nemendur fá eina til tvær opnur af handahófi úr bókinni og eiga að draga saman aðalatriðin á 2-3 glærur (Powerpoint). Vinnan ásamt örkyningu fyrir bekkinn á að taka um 80 mín.
- Publisher – búa til bækling (kynning á e-i persónu, t.d. höfðingja sbr. frambjóðendum í dag) plaköt, boðskort (t.d. á blót, á þing).
- Myndvinnsla – stafrænar myndir (sjá útikennsla).
- Stuttmyndir – (movie maker – imovie) – nemendur þurfa að búa til sitt eigið handrit.
- Hreyfimyndir (animation – istop) – hóp er úthlutað efni eða kafla úr bókinni. Nemendur þurfa að búa til sitt eigið handrit að hreyfimyndinni.
- Comic life (myndasaga í Mac) – nemendur taka stafrænar myndir og búa til myndasögu.

Útikennsla

- Nemendur fá úthlutað eða velja sér atburð úr bókinni. Nemendur fá myndavél og þurfa að fara í nærumhverfi skólans og leika atburðinn og taka myndir um leið. Myndirnar er hægt að prenta beint út og líma á plakat, þar sem últitið á því er miðað að einhverju leyti við myndasögur/teiknimyndasögur. Einnig er hægt að vinna myndirnar meira í Photoshop eða á Mac tölvur en það fer eftir tíma og þekkingu kennara/nemenda.
- Hvernig merktu landnámsmenn sér lönd og hvernig gátu þeir skilgreint landið sitt (e.t.v. ritun)? Nemendur fara út og velta fyrir sér hvernig þeir myndu merkja sér landsvæði í dag, hvaða kennileiti þeir myndu nota. Umræður (ritun), hvernig hafa kennileitin breyst síðan á landnámsöld.

- Hugmyndir að útileikjum: kubb (víkingatréspil), bandi (íshokkí), drumbakast (stígvélakast), skylmingar, spjótkast.
- Útieldhús – baka brauð yfir eldi, sjóða súpu, búa til smjör (e.t.v. heimilisfræði).

Leikræn tjáning

- Setja sig í spor annarra – hvernig líður fólki t.d. eftir að það hefur drepið einhvern eða misst stóran hluta af skyldmennum vegna veikinda.
- Uppstilling/stillimynd – vera t.d. landnámsfjölskylda og taka myndir. Dæmi fyrir og eftir svartadauða.
- Setja á svið og setja sig í spor vissra persóna. Hvernig líður t.d. fólki sem hefur misst stóran hluta af skyldfólkí sínu vegna veikinda? Hvernig var að vera vinnuhjú og geta aldrei eignast neitt? Hvað rak menn áfram þegar þurfti að hefna fyrir eitthvað? Ætli öllum hafi liðið eins og fundist lítið mál að drepa einhvern? Þurfa að semja handrit.
- Dans – heiðingjablót – skemmtanir/leikar – þjóðdansar – tónlist – rímur og kvæði. Nemendur fá ljóðasöfn til þess að skoða og þurfa að semja eigin rímur og/eða kvæði. Nemendur fá að hlusta á tónlist sem tengist efninu.

Heimildavinna/upplýsingatækni

- Efnisöflun á neti og bókasafni, bókin knöpp því nauðsynlegt að afla meiri upplýsinga um vissa efnispætti. Nýta tækifærð og minna nemendur á mikilvægi þess að velja heimildir af kostgæfni og að nauðsynlegt sé að minnast á allar heimildir í heimilda-skrá.

Sérfræðihópar

- Nemendum er skipt í hópa og þeir fá visst tímabil/atburð/persónu/annað til að kynna sér og fjalla um fyrir bekkinn og/eða foreldra. Nemendur þurfa að vinna texta í fyrirlestur, safna heimilda og setja upp Powerpoint kynningu og vanda flutning á fyrirlestri. Hægt er að nota ýmiss konar mat til að meta vinnuna, s.s. sjálfsmat, jafningjamat, foreldramat og kennaramat.

Kynningar

- Þjóðdansafélagið
- Ásatrúarfélagið
- Einar Kárason rithöfundur – fjalla um Sturlungu
- Þjóðminjasafnið
- Landnámssetrið

VIÐBÓTAREFNI

(N) víesar til þess að viðkomandi titill fæst hjá Námsgagnastofnun

Bækur

Leifur Eiríksson – á ferð með Leifi heppna (N)
Lífið fyrr og nú – stutt Íslandssaga
Merkir sögustaðir – Hólar
Merkir sögustaðir – Skálholt
Merkir sögustaðir – Þingvellir
Snorra saga
Snorri Sturluson og mannlíf á miðöldum

Hljóðbækur

Leifur Eiríksson – á ferð með Leifi heppna (N)
Lífið fyrr og nú – stutt Íslandssaga (N)
Sjálfstæði Íslendinga 1 (N)
Snorra saga (N)

Kvikmyndir

Hrafninn flýgur
Í skugga hrafnsins
Landnám Íslands (N)
Leifur heppni – teiknimynd (N)
Leifur og fleira fólk (N)
Ormstunga – ástarsaga (N)
Saga Íslands (N)
Útlaginn (N)
Þrymskviða (N)

Vetrvangsferðir – söfn og sögustaðir

Árbæjarsafn
Borg í Borgarfirði
Egilssetur í Borgarnesi
Eirbyggja – Sögumiðstöð í Grundarfirði
Eiríksstaðir í Haukadal í Dalasýslu
Gásir í Eyjafirði
Hólar í Hjaltadal
Njálusetur á Hvolsvelli
Reykjavík 871
Sauðfjársetrið á Ströndum
Skálholt
Snorrastofa í Reykholti
Stafkirkjan í Vestmannaeyjum
Stofnun Árna Magnússonar
Stöng – Þjóðveldisbærinn í Þjórsárdal

Þingvellir
Þjóðmenningarhúsið
Þjóðminjasafn Íslands
Þjóðveldisbærinn í Þjórsárdal

KRÆKJUR

Árbæjarsafn
Ari fróði og Íslendingabók
Árnastofnun
Eiríksstaðir
Forn Íslandskort
Handritin heima
Hólar í Hjaltadal
Listi yfir minjasöfn
Landnámsaðferðin
Landnámsssetur Íslands
Menning á Íslandi
Námsgagnastofnun
Norðræn miðaldarljóð
Reykjavík 871
Sagnanet
Sauðfjársetrið á Ströndum
Skálholt
Snerpa
Snorrastofa
Vísindavefurinn
Þingvellir
Þjóðmenningarhúsið
Þjóðminjasafn Íslands
Þjóðskjalasafn Íslands – skólavefur

FOREDRAMAT

Nafn barns: _____ bekkur: _____

Fyrirmæli til nemenda eru alltaf að vanda til verka, bæði um innihald og frágang verkefna sinna. Því er aðeins hægt að fá hæstu einkunn ef verkefni fullnægir þeim kröfum.

- Innihald textans þarf að vera í samfelldu og vel skiljanlegu máli og myndskreytingar í samræmi við efnið.
- Frágangur er metinn þannig að verkefnið í heild sé snyrtilegt.

Foreldrar beita sinni einstæðu þekkingu á barni sínu og getu þess til að meta hvort það sé að leggja sig fram, taka framförum eða að slá slöku við. Það er að mörgu að hyggja við mat á verkefnum barna og við kjósum að gagnrýna í merkingunni að rýna til gagns.

Hægt er að fá einkunn á bilinu 1–3 fyrir hvert verkefni.

3	Þarf að vera búið að klára verkefnið og vinna það mjög vel
2	Þarf að vera búið að klára verkefnið
1	Þarf að vera byrjað á verkefninu
	Ef ekkert er skráð merkir það að verkefnið hafi ekki verið unnið.

Verkefni	Einkunn	Athugasemdir	Vægi (Stig möguleg)
			3
			3
			3
			3
			3
			3
			3
			3
			3
			3

Hefur barnið sýnt námsefninu áhuga? _____

Hefur barnið rætt námsefnið heima eða spurt spurninga sem tengjast því? _____

Finnst þér heimanámið lítið/hæfilegt/mikið? _____

Eitthvað annað sem þú vilt koma á framfær? _____

_____
Stig samtals: _____ Stig möguleg = 30 Einkunn: _____

Undirskrift foreldris: _____ dags: _____

MATSLISTI KENNARA

Lokaeinkunn

Nafn barns: _____ bekkur: _____

Námsmat mun fara fram jafnóðum (símat). Gefin eru stig fyrir hvert verkefni sem lokið er. Hægt er að fá einkunn á bilinu 1–3 fyrir hvert verkefni.

3	Þarf að vera búið að klára verkefnið og vinna það mjög vel
2	Þarf að vera búið að klára verkefnið
1	Þarf að vera byrjað á verkefninu
	Ef ekkert er skráð merkir það að verkefnið hafi ekki verið unnið.

Auk þessa meta nemendur vinnu sína í verkefninu á þar til gert blað.

Verkefni úr bókinni		Verkefni úr bókinni	
Verkefni úr bókinni		Verkefni úr bókinni	
Verkefni úr bókinni		Verkefni úr bókinni	
Verkefni úr bókinni		Verkefni úr bókinni	
Verkefni úr bókinni		Verkefni úr bókinni	

Verkefni	Einkunn	Athugasemdir	Vægi %
Meðaltal úr einstaklingsverkefnum (10)			15
Skyndipróf úr hluta bókar			15
Próf með bók/svindlpróf			5
Munnlegt próf úr sérfræðihópavinnu			10
Foreldramat á sýningu og verkefnum			5
Lokapróf úr bókinni			40
Kynning			10

Einkunn: _____

Undirskrift kennara: _____ dags: _____

1. MIKILVÆGI SÖGUNNAR

Bls. 5–11

Markmið

Að nemandi átti sig á:

- mikilvægi sögulegrar þekkingar
- tengslum nútíðar og fortíðar
- tengslum Íslandssögu við mannkynssögu
- því að sögunám getur aukið skilning á eigin umhverfi og manni sjálfum
- að sagnfræði byggist á vísindalegum vinnubrögðum
- að sagan skiptist í tímabil
- tímabilinu sem bókin fjallar um (íslenskar miðaldir)

Kennsla

Sjálfsagt er að benda nemendum á að sagan veitir okkur skilning á heiminum sem við lifum í. Þar sem umhverfið hefur mórandi áhrif á okkur leiðir söguþekking til frekari sjálfskilnings.

Það er gott fyrir nemendur að fá innsýn í vinnubrögð sagnfræðinga. Með því að upplýsa nemendur um heimildanotkun sagnfræðinga átta þeir sig betur á því hvernig sagan er skrifuð. Mikilvægt er að þeir fái vitneskju um að endanleg saga sé ekki til enda séu mörg álitamál í sagnfræði.

Útskýra þarf fyrir nemendum að sagnfræðingar hafa skipt sögunni niður í tímabil sem hafa sín sérkenni. Þegar miklar breytingar verða í heiminum kemur nýtt tímabil fram með önnur sérkenni.

Nemendur þurfa að átta sig á að Íslandssagan stendur okkur næst þar sem hún lýsir okkar samfélagi. Þá er nauðsynlegt að geta þess að saga Íslands hlýtur alltaf að taka mið af mannkynssögunni þar sem landið hefur alltaf verið í tengslum við önnur lönd. Við getum ekki skilið þróun Íslandssögunnar án þess að átta okkur á þeim áhrifum sem berast hingað erlendis frá.

Umræður

- Hvað vita nemendur um sögu Íslands?
- Hvað er saga og hvaða atburðir komast í sögubækur?
- Hvernig getur þekking á sögunni nýst okkur í lífinu?
- Hvernig værir líf okkar öðruvísi ef við hefðum fæðst í öðru landi á annarri öld?
- Hvað er ólíkt með lífi okkar í dag og lífi þeirra sem bjuggu á Íslandi árið 930?
- Á hvaða tímabili Íslandssögunnar hefðu nemendur viljað lifa og af hverju?
- Hvernig getur góð þekking á sögu landins nýst okkur í lífinu?
- Hvaða heimildir eru góðar og hverjar ekki? Hvaða heimildum treysta nemendur best/verst?
- Hvernig tengist ljóðið á bls 6, *Mannkynssaga fyrir byrjendur*, efni kaflans?

VERKEFNI

Ritun

- Skrifaðu frásögn af því þegar þú varst skírður. Fyrst þarf þú að afla heimilda um það hvernig skírnin gekk fyrir sig. Þú þarf að vinna eins og sagnfræðingur – til dæmis með því að taka viðtöl eða skoða gamlar myndir. Þú getur fjallað um hvar skírnin átti sér stað, hverjir voru viðstaddir, hvernig athöfnin fór fram og hvað hafi verið gert í kjölfarið.
- Skrifaðu sendibréf þar sem þú segir frá degi í lífi þínu. Þú þarf að útskýra það sem viðtakandi bréfsins á hugsanlega erfitt með að skilja. Reyndu að skrifa um það sem þú heldur að muni vekja mestan áhuga. Skrifaðu eftirfarandi persónum:
  - Jafnaldra þínum á Íslandi frá því um árið 930.
  - Jafnaldra þínum sem býr í Kína í dag.
- Skrifaðu frétt þar sem sagt er frá uppgötvun sagnfræðings eða fornleifafræðings um eitthvað sem gerðist í fortíðinni. Hugsanlega er hægt að finna frétt um fornleifafund og af fornleifauppgreftri. Þú getur miðað við að sagnfræðingurinn hafi fundið skjal sem ekki var vitað um eða aðrar fornminjar sem voru óþekktar.

Myndmennt

- Teiknaðu nokkrar myndir sem sýna þig í mismunandi umhverfi. Fyrsta myndin á að vera af þér í dag, næsta mynd á að vera af þér sem Íslendingi árið 930 og síðasta myndin á að vera af þér sem Kínverja í dag.
- Teiknaðu mynd sem sýnir allt það sem er mikilvægast í lífi þínu. Þú getur til dæmis teiknað mynd af þér umkringdum því sem mestu máli skiptir fyrir þig.
- Hópverkefni þar sem útbúin eru veggspjöld þar sem tímabil sögunnar koma fram. Fyrst er að afla sér upplýsinga um tímabilin og vinna úr þeim. Hver hópur kynnir sér sitt tímabil og vinnur t.d. veggspjald þar sem einkenni tímabilsins koma fram og átal sem afmarkar byrjun og endi þess tímabils.

Kort

- Merktu inn á Íslandskort (kort er að finna undir verkefni) þá staði sem þú hefur komið til. Undirstrikaðu þá sem skipta þig mestu máli? Af hverju skipta þeir mestu máli?
- Merktu inn á heimskortið (kort má finna undir verkefni) þá staði sem þú hefur komið til. Merktu með öðrum hætti (lit/merki) við þau lönd sem þú heldur að hafi áhrif á þig (til dæmis út af tónlist eða kvíkmyndum sem þaðan koma).

Tímaás

- Myndræn útfærsla á tímaás sett upp í kennslustofunni og atburðir sögunnar smátt og smátt merktir inn á hann um leið og kaflar eru lesnir. Eða að hver nemandi gerir sinn eigin tímaás og merkir inn á hann jafnóðum við lestur bókarinnar. Hugmynd að tímaás er að finna undir verkefnum.

2. ÍSLAND BYGGIST FÓLKI

Bls 12–25

Markmið

Að nemandi átti sig á:

- ástæðum og einkennum víkingaferða
- að Ísland var numið á víkingaöld þegar norrænir menn siglu um Evrópu
- hvaðan landnámsmennir komu og af hverju þeir yfírgáfu heimkynni sín
- því hvernig landnámsmennir komust yfir hafið til Íslands
- því hvernig landnámsmennir komu sér fyrir á Íslandi
- lifnaðarháttum landnámsmannanna

Kennsla

Mikilvægt er að gera nemendum grein fyrir helstu einkennum víkingaaldar. Hvað fékk norræna menn til að yfirgefa heimalönd sín, hvað gerði þeim kleift að fara víðs vegar um Evrópu og hvað eikenndi hina svokölluðu víkinga.

Leggja skal áherslu á tengsl milli siglinga norrænna manna og landnáms Íslands. Rétt er að gera grein fyrir elstu frásögnum af komu manna til Íslands svo sem Pýþesar, papa og þeirra norrænu manna sem virðast hafa komið að landi fyrir landnám Ingólfss.

Þá skal fjalla um sjálft landnámið sem og lífshætti landnámsmannana. Í því sambandi er mikilvægt að nemendur átti sig á sjálfsþurftarbúskap landsmannana sem byggðist fyrst og fremst á landbúnaði en einnig fiskveiðum og ýmsum hlunnindum. Til eru margar hugmyndir að skemmtilegum sögurömmum og þemaverkefnum um landnám sem væri hægt að nota hér ef kennarar óska.

Til fróðleiks

Helstu einkenni víkingaaldar

Tímabilið er kennt við norræna sæfara (víkinga) sem fóru víða um lönd. Þeir hjuggu strandhögg (rændu og myrtu), stunduðu verslun og námu lönd. Helstu orsakir víkingaferða eru eftirfarandi: landþrengsli Norðurlandabúa vegna mikillar fólksfjölgunar, þróun í skipa- og siglingatækni, heraðshöfðingjar töpuðu völdum í hendur konunga sem juku skattbyrði manna, vaxandi verslun í Evrópu, ævintýraþrá. Víkingarnir siglu einkum í þrjár áttir: Frá Vestur-Noregi til Norður-Bretlands og eyjanna í Norður-Atlantshafi. Frá Danmörku um strandir Vestur-Evrópu og til Englands. Frá Svíþjóð austur um Eystrasalt og upp fljót Rússlands alla leið suður til Svartahafs.

Hvað markaði upphaf og endi víkingaaldar?

Venja er að miða upphaf víkingaaldar við áras víkinga á klaustrið Lindesfarne á Englandi árið 793. Annars er oft látið nægja að segja að víkingaöld hefjist um 800. Yfirleitt er miðað við árið 1050 sem lok víkingaaldar enda hafði mjög dregið úr ferðum þeirra á þeim tíma. Sumir miða hins vegar við árið 1066 en þá tapaði Haraldur harðráði Noregskonungur fyrir Normönnum (frá Normandí í Frakklandi) við Stamford Bridge á Englandi. Í bókinni er miðað við ártölin 793–1050.

Til fróðleiks

Munurinn á langskipi og knerri

Langskip voru mjó og hraðskreið skip sem víkingar notuðu í ránsferðir. Þeim mátti t.d. sigla upp ár og því áttu víkingar auðvelt með að koma fórnarlömbum sínum í opna skjöldu langt inni í landi. Knerrir voru stærri skip sem gátu borið meiri varning og sigt út á rúmsjó. Kaupmenn og landkönnuðir (t.d. þeir sem sigldu til Íslands) munu hafa notast við knerri.

Umræður

- Landnám á Íslandi varð seinna en í öðrum löndum. Af hverju heldur þú að svo hafi verið?
- Á hverju lifðu landsmenn á fyrstu öldum byggðar?
- Af hverju var erfiðara fyrir fólk á landnámsöld að vita hvernig Ísland leit út en það er fyrir okkur í dag?
- Hvaða rök eru fyrir því að kalla Ingólf Arnarson fyrsta landnámsmanninn?
- Hvaða ímynd hafa víkingarnir í augum nemenda, nefna bæði eitthvað jákvætt og nei-kvætt?
- Hvaða þjóð/þjóðum telja nemendur að Íslendingar séu skyldastir?
- Hvað halda þeir að hafi verið erfiðast við að að búa á Íslandi á landnámsöld?
- Hvernig tengist ljóðið á bls 14, Ingó eftir Þórarinn Eldjárn, efni kaflans.

Verkefni

- Skrifaðu frétt á ensku eða dönsku sem segir frá fundi Íslands. Við getum ímyndað okkur að hún myndi birtast í erlendu dagblaði.
- Skrifaðu frásögn af siglingu landnámsmanna til Íslands. Ímyndaðu þér að þú sért einn þeirra og að þú sért að skrifa dagbók á leið þinni til landsins. Miðaðu við að ferðin taki eina viku og að þú færir daglega í dagbókina.
- Skrifaðu frásögn af því hvernig það var að setjast að á Íslandi og lífa af landsins gæðum.
- Ímyndaðu þér að þú sért að skrifa sendibréf til ættingja þinna í Noregi. Segðu frá því hvernig landið er og hvernig hið daglega líf gengur fyrir sig.
- Ímyndaðu þér að þú sért um borð í víkingaskipi. Skrifaðu frásögn af því sem þú tekur þér fyrir hendur ásamt hinum víkingunum.
- Myndskreytu ljóðið Ingó eftir Þórarinn Eldjárn á bls 14.
- Hópmýnd þar sem bekkurinn hjálpast að við að útbúa fjölskyldu sem er að leggja af stað á skipi frá Noregi. Hvað þarf að hafa með?
- Skiptu blaði í fjóra reiti. Hver voru störf landnámsmanna á hverri árstíð. Líka hægt að hafa sem hópverkefni.

Kort

- Skoðaðu kortið á bls 17 í bókinni og hafðu síðan Kortabók til hliðsjónar. Hvert fóru Norðmenn, Danir og Svíar til að nema lönd?
- Merktu inn á kortið hvaðan landnámsmenn Íslands komu. Teiknaðu siglingaleiðir þeirra til landsins. Merktu einnig inn á kortið hvar fyrsti landnámsmaðurinn er talinn hafa sest að.

Leikræn tjáning

- Spunnin er saga af því þegar fjölskylda ásamt föruneyti siglir til Íslands.

Sögurammar

- Sögurammar eru til um landnámið t.d. í bók Lilju Jónsdóttur, *Skapandi skólastarf*.

3. ÞJÓÐVELDI STOFNAÐ

Bls 26–33

Markmið

Að nemandi átti sig á:

- að íslenskt samfélag varð til með stofnun Alþingis
- að stjórnkerfið samanstóð af löggjafar- og dómsvaldi
- því hvaða refsingum var beitt
- því að hreppar komu til sögunnar sem minnsta stjórnsýslueiningin
- þeirri stéttarskiptingu sem ríkti í landinu frá upphafi
- hverjur fóru með völdin í landinu

Kennsla

Gott er að benda nemendum á að með tilkomu Alþingis var stofnað samfélag sem kallað hefur verið þjóðveldi. Sömu lög giltu um land allt en fyrirmynnidin var sótt í norræna hefð. Það var hins vegar sérkennandi fyrir þjóðveldið að hér var enginn konungur og því ekkert framkvæmdaval.

Nemendur þurfa að átta sig á því að goðar voru höfðingjar landsins sem stjórnuðu á Alþingi og í héraði. Bændur voru hin ráðandi stétt sem völdu sér goða til að styðjast við en raunveruleg völd byggðust fyrst og fremst á (jarð)eignum.

Þá er nauðsynlegt að fjalla um einstaka hópa samfélagsins svo sem þræla, vinnufólk, fátæka, konur og börn. Staða manna var mjög mismunandi og lífsbaráttu fjöldans var harla hörð.

Til fróðleiks

Þrískipting valds í dag

Venja er að skipta ríkisvaldinu í þrennt: löggjafarvald, framkvæmdaval og dómsvald. Alþingi fer með löggjafarvaldið (setur lög), ríkisstjórnin fer með framkvæmdavaldið (á að framkvæma vilja Alþingis) og dómstólarnir fara með dómsvaldið (dæma í málum út frá lögum Alþingis).

Tvískipting valds á þjóðveldisöld

Á þjóðveldisöld var löggjafarvaldið og dómsvaldið í höndum stofnana innan Alþingis. Lögréttar fór með löggjafarvaldið (í henni sátu goðar landsins) en Fjórðungsdómur (lægra dómstigið) og Fimmtardómur (æðra dómstigið) fóru með dómsvaldið (þar sátu bændur sem skipaðir voru af goðum).

Til fróðleiks

Pinghald

Á þjóðveldisöld kom Alþingi saman í tvær vikur á hverju sumri. Ekki er vitað hvenær sumars þingið kom saman fyrstu áratugina en eftir árið 999 kom það fyrst saman á fimmtudegi þegar 10 vikur voru af sumri (18.-24. júní) samkvæmt frásögn Ara fróða. Til viðbótar voru háð þrenns konar þing: fjórðungsþing, vorþing (sóknar- og skuldaþing) og leiðarþing (haustþing). Á fjórðungsþingum voru dómar kveðnir upp innan viðkomandi fjórðungs. Væru sakamenn hvor úr sínum fjórðungnum fór málið til Alþingis. Ekki er fullvist hvar fjórðungsþingin voru en sennilegt er að þau hafi verið á eftirtoldum stöðum: austanlands í landi Víkur í Lóni í Austur-Skaftafelssýslu, sunnanlands undir Ármannsfelli í Þingvallasveit, vestanlands á Þórsnesi á Snæfellsnesi og norðanlands í Hegranesi í Skagafirði. Fjórðungsþingin voru ekki reglubundin enda kannski aðeins haldin þegar ástæða var til. Vorþing voru héraðsþing en þau voru þegar haldin á landnámsöld. Elst eru talin Kjalarnesþing, í landnámi Ingólfss, og Þórsnesþing á Snæfellsnesi. Fjöldi vorþinga var breytilegur. Þau voru eins og áður segir sóknarþing (mál voru sótt og dæmd, þ.e. dómstóll héraðsins) og skuldaþing (menn inntu af hendi alls kyns greiðslur og verslun fór fram). Leiðarþing voru haustþing sem haldin voru eftir að störfum Alþingis var lokið. Þar var skýrt frá störfum Alþingis og ýmsar tilkynningar birtar. Leiðarþing stóðu yfir í 1–2 daga.

Umræður

- Hvað er samfélag og hvenær heldur þú að það hafi orðið til á Íslandi?
- Af hverju heldur þú að landsmenn hafi stofnað Alþingi?
- Hvað er löggjafarvald, dómsvald og framkvæmda vald? Hverjir fóru með þetta vald áður? En í dag?
- Af hverju beitum við refsingum? Hverjir hafa leyfi til að refsa fólk?
- Hvað er stéttaskipting? Er stéttaskipting á Íslandi? En í öðrum löndum?
- Finnst þér vera misrétti í samféluginu okkar núna? En áður fyrr? Hvað með stöðu barna og kvenna?
- Hverjir heldur þú að hafi ráðið mestu á fyrstu öldum Íslandsbyggðar?
- Hverjir heldur þú að hafi verið verst settir á fyrstu öldum Íslandsbyggðar?
- Hvernig heldur þú að það hafi verið að vera barn á þessum tíma?
- Hvenær finnst þér að börn geti byrja að vinna og þá hversu mikið?

Verkefni

- Skrifaðu frétt af stofnun Alþingis á Þingvöllum árið 930. Ímyndum okkur að þú hafir verið á staðnum og getir því lýst hvernig allt fór fram.
- Skrifaðu bréf þar sem þú segir frá ólíkri stéttarstöðu fólks. Ímyndaðu þér að þú búir á stórbýli á Íslandi í kringum 930. Þú ræður hvaða stéttarstöðu þú hefur. Lýstu eigin lífi sem og högum þeirra sem búa á heimilinu.
- Teiknaðu mynd eða myndasyrpu sem sýnir stofnun Alþingis á Þingvöllum árið 930. Hafðu í huga allt það sem var gert á Alþingi, lög sett, dæmt í málum manna og kvenna, útihátið þar sem fólkis hittist, verslun og viðskipti, skemmtun og tjaldbúðir.

- Hópverkefni þar sem hver hópur tekur eina stétt í landinu og aflar upplýsinga um hvað einkenndi hana og hver voru kjör hennar. Síðan eru niðurstöður kynntar fyrir hinum. Útbúa mynd og frásögn um hverja stétt. Goðar – bændur – konur – bönn – vinnufólk – ómagar – leysingjar og húsgangar.
- Finndu ljóðið Ísland eftir Jónas Hallgrímsson. Lestu það upp eða myndskreyttu. Jafnvel hægt að skrifa niður um hvað það fjallar. Tengja það ljóðakennslu.

Kort

Leitaðu þér upplýsinga um hvernig þing landsmanna skiptust. Merktu inn á Íslandskort helstu þing landsins. Afmarkaðu landsfjórðunga og héraðsping.

Tímaás

Merktu inn á tímaásinn öll ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

4. LANDAFUNDIR OG SAMSKIPTI VIÐ ÖNNUR LÖND

Bls 35–41

Markmið

Að nemandi átti sig á:

- tengslum Íslands við umheiminn á þjóðveldisöld
- mikilvægi verslunar við önnur lönd
- mikilvægi siglinga til og frá landinu
- að menn sigldu frá Íslandi vestur á bóginn til Grænlands og Ameríku
- að menn sigldu frá Íslandi og hófu landnám á Grænlandi
- að Ísland var á norsku áhrifasvæði og Noregur var hlið Íslands að Evrópu
- að Ísland tapaði skipastól sínum og varð því að treysta á siglingar útlendinga

Kennsla

Mikilvægt er að nemendur átti sig á gildi tengsla við önnur lönd. Öll samfélög þurfa á verslun og menningarlegum samskiptum við aðra að halda eigi siðmenning að blómstra.

Nemendur þurfa að skilja að þar sem Ísland er eyja voru siglingar landsmönnum mikilvægar. Íslendingar hafa átt tölverðan skipakost í upphafi en hann fór minnkandi með tímanum enda erfitt um vik þar sem trjávið skorti í landinu. Af þeim sökum urðu landsmenn háðari siglingum útlendinga. Þar sem Norðmenn voru öflugastir á norðanverðu Atlantshafi má segja að Ísland hafi verið á norsku áhrifasvæði og því háð Noregi.

Í kaflanum er fjallað um siglingar norrænna manna til Grænlands og Ameríku. Það eru fyrstu óyggjandi ferðir Evrópumanna til Vesturheims. Þá skal sagt frá þeim samfélögum norrænna manna sem þar risu.

Umræður

- Af hverju var mikilvægt fyrir landsmenn að eiga skip?
- Af hverju var mikilvægt fyrir landsmenn að hafa samskipti við önnur lönd?
- Af hverju heldur þú að skipum Íslendinga hafi fækkað mjög með tímanum?
- Við hvaða land heldur þú að Íslendingar hafi haft mest samskipti og af hverju?
- Af hverju heldur þú að norrænir menn hafi ekki sest að í Ameríku?
- Hvað kennir þessi kafli okkur um mikilvægi þess að vera sjálfstæð þjóð?
- Lesa saman ljóðið Columbus á bls 41. Um hvað fjallar það ljóð?

Verkefni

- Skrifaðu frétt af fundi Grænlands eða Vínlands. Reyndu að útskýra fyrir lesendum hvað það var sem blasti við augum þeirra sem þar komu að landi.
- Skrifaðu bréf í orðastað Leifs heppna þegar hann finnur Ameríku: Hann sendir pabba sínum og mömmu bréf og segir frá afreki sínu.
- Ímyndaðu þér að þú sért Eiríkur rauði og þig langar til að fá fólk til að flytja með þér til Grænlands. Hannaðu auglýsingu þar sem þú reynir að fá fólk til að flytja til Grænlands með þér.
- Teiknaðu fjölskyldumynd af Eiríki rauða, Þjóðhildi konu hans, Leifi heppna og þremur systkinum hans Þorsteini, Freydísi og Þorvaldi. Jafnvel væri hægt að hafa myndasamkeppi milli hópa sem setja sig í hlutverk Eiríks og fjölskyldu og taka stafrænar myndir.
- Leita heimilda um það sem landnámsmenn versluðu með á landnámsöld. Útbúa á myndrænan hátt veggspjald sem sýnir það sem Íslendingar þurftu að kaupa af öðrum og hvað þeir seldu úr landi.

Kort

- Merktu inn á heimskort þá staði sem Íslendingar sigldu til samkvæmt kaflanum. Hafðu landafundi jafnt sem verslun í huga. Skrifaðu ártöl og mannanöfn við leiðir og áfangastaði eftir því sem við á.
- Merkja inn á heimskort þá staði sem Leifur fann í Ameríku og kallaði Helluland, Markland og Vínland. Hvað heita þessir staðir í dag?

Tímaás

- Merktu inn á tímaásinn öll þau ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

5. ÍSLENDINGAR GERAST KRISTNIR

Bls 43–49

Markmið

Að nemandi átti sig á:

- trúarhugmyndum heiðinna manna á Norðurlöndum
- siðahugmyndum heiðinna manna á Norðurlöndum
- að kristin trú náði yfirhöndinni í Evrópu
- því hvernig kristnitakan fór fram á Íslandi
- því að ýmsar ástæður má nefna fyrir trúarskiptunum
- því hvernig kristið samfélag byggðist upp á Íslandi

Kennsla

Útskýra þarf fyrir nemendum hvað er heiðinn síður sem hér ríkti áður en þjóðin gerðist kristin. Leggja skal áherslu að um fjölgþöstrú hafi verið að ræða sem átti sér ýmis einkenni en þar er mikilvægast að fjalla um ása- og vættatrúna.

Mikilvægt er að nemendur átti sig á að kristin trú var að sækja í sig veðrið í Evrópu á þessum tíma. Íslendingar tóku kristni eftir þrýsting frá Noregskonungi en ákvörðunin var tekin á Alþingi – þar virðast hagsmunir hafa ráðið ferð.

Greina skal frá því að Ísland varð hluti af alþjóðlegri kirkju og því í meiri tengslum við umheiminn en áður. Eiginleg trúskipti þjóðarinnar tóku hins vegar langan tíma enda breytist hugarfar á löngum tíma. Það tók sinn tíma að byggja upp kristna kirkju hérlandis.

Til fróðleiks

Klaustur á Íslandi

Alls störfuðu níu klaustur í kapólskritið hérlandis. Sjö voru munkaklaustur en tvö nunnuklaustur. Klaustur í Hólabiskupsdæmi voru: Þingeyraklaustur að Þingeyrum í Húnnavatnsþingi (munkaklaustur stofnsett 1112, formlega stofnað 1133), Munkabverárklaustur að Þverá í Eyjafirði (munkaklaustur stofnað 1155), Reynistaðarklaustur að Stað í Skagafirði (nunnuklaustur stofnað 1295), Möðruvallaklaustur í Hörgárdal (munkaklaustur stofnað 1296).

Klaustur í Skálholtsbiskupsdæmi voru: Þykkvabæjarklaustur í Álfaveri (munkaklaustur stofnað 1168), Flateyjarklaustur – Helgafellsklaustur upphaflega stofnað í Flatey á Breiðafirði 1172 en flutt að Helgafelli á Snæfellsnesi 1184, Kirkjubæjarklaustur að Kirkjubæ á Síðu (nunnuklaustur stofnað 1186), Viðeyjarklaustur í Viðey (munkaklaustur stofnað 1225–26), Skriðuklaustur að Skriðu í Fljótsdal (munkaklaustur stofnað 1493). Þrjú önnur klaustur voru einnig stofnuð en þau störfuðu stutt (Hítardalsklaustur, Stafholtsklaustur og Keldnaklaustur).

Umræður

- Af hverju heldur þú að landsmenn hafi ákveðið að gerast kristnir? Hvað finnst þér um þá ákvörðun að láta einn mann ákveða hvort við yrðum kristin eða ekki? Er það lýðræðisleg ákvörðun?
- Hvað veistu um trú landsmanna áður en þeir gerðust kristnir? Heldur þú að heiðin viðhorf séu að einhverju leyti enn til staðar?
- Heldur þú að landsmenn hafi orðið kristnir þegar í stað?
- Hvað heldur þú að hafi verið gert til að þjóðin yrði kristin?
- Heldur þú að kristnun þjóðarinnar hafi breytt einhverju um tengsl landsins við útlönd?

Verkefni

- Skrifðu frétt sem segir frá kristnitökunni á þingvöllum árið 1000. Lýstu aðdragand-anum sem og því hvernig ákvörðun var tekin.
- Kynnið ykkur í hópum trúarbrögðin heiðni og kristni og berið þau saman í máli og myndum. Hafið í huga hugtök eins og fjölgymestríð/eingymestríð, messur/blót, guð/goðar, hof/kirkja, fyrirgefning/heiður og fleira.
- Hannaðu myndverk af Þorgeiri Ljósvetningagoða þegar hann er að taka ákvörðun um það hvaða trúarbrögð hann vildi að landsmenn hefðu. Á hverju byggðist ákvörðun hans? Hverju mátti halda eftir af gamla siðnum?
- Útbúið með myndrænni framsetningu skilgreiningu fyrir helstu embættismenn kirkjunnar. Myndin á að skýra hlutverk biskupa, presta, munka og nunna.
- Nemendur velja sér goð/ás samkvæmt ásatrúnni. Þetta væri líka hægt að vinna í hóp-vinnu. Nemendur afla sér upplýsinga um goð og kynna síðan fyrir beknum. Margs konar útfærslur eins og Powerpoint sýning eða sem veggmynd. Goðin gætu verið Þór, Óðinn, Frigg, Freyja, Njörður, Freyr, Baldur, Týr, Bragi, Heimdallur, Höður hinn blindi, Iðunn, Eir, Loki, Hel, Forseti, Váli, Viðar,
- Hvaðan eru nöfn nemenda komin, eru einhver nafna þeirra sem rekja má til heiðni eða kristni? Jafnvel væri hægt að útbúa leikræna framsetningu á verkefninu og útbúa fljót eða vígða laug t.d úr efnisstranga í miðri stofnum. Nemendur velja sér mannanöfn tengd kristni og sama má gera með mannanöfn sem tengjast heiðni og ganga til skírnar og skipta um nafn við að stíga í vatnið.
- Hægt væri að gera ritgerð eða einhvers konar verkefni um biskupsstaðina að Hólum og Skálholti. Tilvalið að nota þemaheftin *Merkir sögustaðir Hólar* og *Merkir sögustaðir Skálholt* til að afla sér upplýsinga um efnið.

Kort

- Merktu inn á Íslandskort þá staði sem koma við sögu í kaflanum. Skrifaðu ártöl og heiti eftir því sem við á.
- Aflaðu upplýsinga um hvar hafa verið klaustur á Íslandi. Merktu þau inn á kort og flokk-aðu þau eftir því hvort þau hafa verið fyrir nunnur og hver fyrir munka.

Tímaás

- Merktu inn á tímaásinn öll ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

6. ÆTTARVELDIÐ

Bls 50 - 55

Markmið

Að nemandi átti sig á:

- baráttu kirkjunnar fyrir auknu sjálfstæði í Evrópu
- að kirkjan var alþjóðastofnun sem reyndi að komast til áhrifa á Íslandi
- að kirkjan fékk sjálfstæðan tekjustofn með tíundinni
- að kirkjunni var í raun stjórnað af höfðingjum
- að höfðingjar nýttu sér kirkjunna til að auðgast
- Þorlákur biskup reyndi að auka sjálfstæði kirkjunnar en mistókst vegna andstöðu höfðingja
- að fáar valdaættir náðu að sópa til sín völdum og auði í krafti kirkjuauðs

Kennsla

Mikilvægt er að nemendur átti sig á að jarðeignir voru undirstaða valds á Íslandi. Kirkjan átti með tímanum miklar jarðeignir og fékk skatt í formi tífundar. Þar sem höfðingjar áttu margar kirkjur nutu þeir góðs af þessum auði en því vildu yfirmenn kirkjunnar breyta.

Kapólska kirkjan barðist fyrir sjálfstæði sínu í Evrópu enda vildi hún fá að ráða sínum málum í friði fyrir kóngum og höfðingjum. Með tímanum náði hún flestum markmiðum sínum en á Íslandi höfðu höfðingjarnir betur.

Gera skal nemendum grein fyrir því að fáeinrar höfðingjaættir náðu að skipta landinu á milli sínum á 12. og 13. öld. Þar með var valddreifing þjóðveldisins úr sögunni.

Umræður

- Hvaða trúarhreyfingar þekkja nemendur? Hver er munurinn á þeim?
- Hverjir ráða yfir kirkjunum á Íslandi í dag? Hver heldur þú að hafi stjórnað fyrstu kirkjunum á Íslandi?
- Í þessum kafla eru höfðingjarnir á Íslandi og biskupinn á Íslandi að deila um það hvor þeirra ætti að ráða yfir kirjustöðunum. Af hverju heldur þú að það hafi verið mikilvægt að ráða yfir kirkjunum?
- Hvernig tengdist kirkjan á Íslandi kirkjunni í Evrópu?
- Hvaða áhrif hefur það á samfélagið þegar auður safnast á fáar hendur?
- Á þessum tíma skiptist landið þannig að nokkrar valdaættir réðu öllu landinu. Hvað finnst þér um það og heldur þú að það sé svo á Íslandi í dag?

Verkefni

- Skrifaðu frétt sem segir frá deilum Þorláks biskups og höfðingjans Jóns. Reyndu að draga fram meginástæðu deilunnar.
- Ímyndaðu þér að þú sért páfinn í Róm á þessum tíma. Skrifaðu ávarp til Íslendinga þar sem viðhorf kirkjunnar um sjálfstæði koma fram.
- Skrifaðu fréttaskýringu þar sem fram kemur hvernig völd og auður hafi safnast saman á fáar hendur í landinu. Reyndu að tengja það við auðsöfnun sem varð í skjóli kirkjunnar.
- Útbúðu myndasögu af deilum Þorláks biskups og höfðingjans Jóns. Láttu viðhorf þeirra koma í ljós í myndatexta.
- Skoða sálminn bls. 53 Heyr himna smiður. Þetta er fyrsti íslenski sálmurinn.
- Hópverkefni: Gerið grein fyrir þeim héraðsættum sem ríktu á Íslandi á 12. öld. Hvað nefndust ættirnar – hvar bjuggu þær og hverjir voru höfðingjar hverrar ættar. Merkið inn á Íslandskort hvar hver ætt réð og myndskreytið að eigin vali. Jafnvel væri hægt að vinna hópverkefni um þessar ættir.

- ◆ Haukdælir
- ◆ Oddaverjar
- ◆ Ásbirningar
- ◆ Svínfellingar
- ◆ Sturlungar

Kort

- Merktu inn á Íslandskort þá staði sem koma við sögu í kaflanum. Skrifaðu ártöl og heiti eftir því sem við á.

Tímaás

- Merktu inn á tímaásinn öll ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

7. STURLUNGAÖLD OG FALL ÞJÓÐVELDISINS

Bls 57–63

Markmið

Að nemandi átti sig á:

- þeirri valdabaráttu sem átti sér stað á 13. öld
- að landið skiptist að mestu í héraðsríki fimm valdaætta
- að Noregskonungur hugðist leggja undir sig landið
- að Noregskonungur leit á Norður-Atlantshaf sem sitt áhrifasvæði
- að margir íslenskir höfðingjar gerðust hirðmenn konungs
- að margar stórrorrustur áttu sér stað hérlandis vegna valdabaráttu höfðingja
- að konungur reyndi að fá hirðmenn sína til að koma landinu undir sig
- að bændur samþykktu á Alþingi að ganga Noregskonungi á hönd
- að íslendingar og konungur gerðu með sér samning um réttindi og skyldur

Kennsla

Gera skal nemendum grein fyrir því að mikil valdabaráttu átti sér stað á milli héraðshöfðingja sem reyndu að ná sem mestum völdum í landinu. Margir þeirra gerðust hirðmenn Noregskonungs.

Mikilvægt er segja nemendum frá viðleitni Noregskonungs til að komast yfir Ísland en það var hluti af stefnu hans að ná undir sig landsvæðum í Norður-Atlantshafi sem byggð voru norrænum mönnum.

Greina skal nemendum frá því að valdabaráttan hafi leitt til mikilla bardaga hérlandis (Sturlungaöld) sem að lokum leiddi til þess að Alþingi samþykkti að landsmenn skyldu ganga Noregskonungi á hönd. Gerður var samningur (Gamli sáttmáli) þar sem réttindi og skyldur íslendinga og konungs koma fram. Ísland varð skattland konungs.

Til fróðleiks

Helstu atriði Gamla sáttmála

Gamli sáttmáli er samningur sem Noregskonungur gerði við íslendinga árin 1262–64. Ísland gerðist skattland konungs en var ekki innlimað í norska ríkið. Íslendingar urðu þegnar konungs. Innihald samningsins var eftirfarandi:

Íslendingar ...

- hétu að greiða konungi skatt
- samþykktu að hafa yfir sér jarl
- hétu að halda trúnað við konung

Konungur ...

- skyldi tryggja frið í landinu
- átti að tryggja komu sex skipa árlega frá Noregi til Íslands
- skyldi tryggja að íslendingar gætu innheimt arf eftir ættingja sína í Noregi
- felldi niður landaura gagnvart íslendingum (skattur sem menn greiddu við komu til Noregs)
- átti að tryggja að íslendingar nytu allra réttinda sem þeir höfðu áunnið sér

Til fróðleiks

Áhrifasvæði Noregs

Með áhrifasvæði er átt við að tiltekið ríki (í þessu tilfelli Noregur) sé í krafti áhrifa eða valds ráðandi á tilteknu svæði (í þessu tilfelli norðanvert Atlantshaf) þrátt fyrir að það tilheyri strangt til tekið ekki viðkomandi ríki.

Umræður

- Hvað veistu um Snorra Sturluson?
- Noregskonungur hafði áhuga á því að eignast Ísland. Af hverju? Hvernig heldur þú að hann hafi reynt að komast yfir landið?
- Ísland hafði að mestu komist undir stjórn nokkurra íslenskra valdaætta? Hver er ástæða þess?
- Hver telur þú að sé ástæðan fyrir því að margar orrustur áttu sér stað á Íslandi á þessum tíma? Hver heldur þú að hafi farið verst út úr þessum bardögum?
- Hvernig gerðist það að Íslendingar komust undir stjórn Noregskonungs?

Verkefni

- Skrifðu frétt sem segir frá drápinu á Snorra Sturlusyni. Gættu þess að láta það koma fram hvaða ástæður kunna að hafa legið fyrir morðinu.
- Skrifðu minningargrein um Snorra Sturluson. Þú þekktir hann mjög vel og ert náinn vinur eða ættingi.
- Semdu myndasögu sem segir frá Snorra Sturlusyni og för hans til og frá Noregi. Láttu hugsanir Snorra koma fram eins og þú sérð þær fyrir þér.
- Útbúa veggspjald með samþykktum "Gamla sáttmála" Hvað lofaði Noregskonungur að gera fyrir Íslendinga ef þeir gerðust þegnar hans og skattland. Þjóðveldið var fallið í hendur Noregs með undirritun þessa samnings 1262.
- Hópverkefni þar sem sagt er frá í máli og myndum helstu bardögum í lok þjóðveldisins.

◆ **Bæjarbardagi** – Barátta um völd í ætt Sturlunga þegar þeir Sturla og Snorri börðust um völdin. Snorri sendi fulltrúa sinn en hann vildi ekki berjast sjálfur.

◆ **Örlygsstaðabardagi** – (Sturlungarnir Sturla og Sighvatur börðust gegn bandalagi Gissurar Haukdælings og Kolbeins unga Ásbirnings) Sturlungar töpuðu og voru dreppnir. Kolbeinn tók yfir landsvæði Sturlunga.

◆ **Flóabardagi** – Þórður kakali, sem var af Sturlungaætt, reyndi að endurheimta veldi þeirra og fór að Kolbeini sem hafði tekið yfir Norður- og Vesturland eftir Örlygsstaðabardaga. Sigldi frá Vestfjörðum og á Húnaflóa var orrustan háð að allega með grjótkasti. Kolbeinn náði að hrekja Þórð í burtu enda með fjölmennara lið.

- ◆ **Hauganesbardagi** – Þórður kakali reyndi aftur að endurheimta ríki Sturlunga og barðist við Brand og hafði sigur. Mannskæðasti bardagi sögunnar.
- ◆ **Flugumýrabrenna** – Gissur og Sturla Þórðarson ná sáttum um skiptingu landsins milli þeirra tveggja með því að gefa saman börn þeirra í hjónaband. Sturlungar ekki sáttir við þetta og brenna bæinn og allt heimilisfólk ið. Gissur bjargast í sýrukeri.

Kort

- Skoðaðu kortið á bls 62 í kennslubókinni. Hvar var barist á þjóðveldisöld og af hverju?

Tímaás

- Merktu inn á tímaásinn öll ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

8. MENNING

Bls 64–71

Markmið

Að nemandi átti sig á:

- að ritlist og margvísleg menning barst hingað frá Evrópu með kristninni
- að menntastétt myndaðist í landinu vegna áherslu kirkjunnar á menntun
- Íslendingar gerðust iðnir við að rita alls kyns fróðleik
- að Íslendingar skrifuðu merkar bókmenntir þar sem innlend frásagnarhefð og evrópsk bókmenntahefð blönduðust saman
- að merkust miðaldabókmenntir þjóðarinnar voru skrifaðar á 13. öld
- að Íslendingasögurnar þykja mikilvægt framlag til heimsbókmenntanna
- að gullöld sagnaritunar lauk um miðja 14. öld þegar léttvægari skáldskapur náði yfirhöndinni
- að sagnaskemmtun fór fram á íslenskum heimilum

Kennsla

Mikilvægt er að nemendur átti sig á því að ritold hófst hérlendis í kjölfar kristni. Landsmenn kynntust þar með bókmenntum Evrópu sem leiddi til þess að íslenskir menntamenn fóru að skrifa innlendar bókmenntir.

Rétt er að nemendur þekki helstu höfunda sem nafngreindir verða. Þá er nauðsynlegt að gera þeim grein fyrir helstu flokkum íslenskra miðaldabókmennta með sérstakri áherslu á Íslendingasögurnar.

Þá er rétt að fjalla um innlenda munnmælahefð sem birtist meðal annars í Eddukvæðum. Þá er mikilvægt að segja frá sagnaskemmtunum landsmanna sem og þeim breytingum sem urðu í skáldskap um 1350.

Umræður

- Hvernig lifðu sögur áður en ritold gekk í garð?
- Nú var kristnin komin til að vera á Íslandi – hvað heldur þú að hafi breyst í menningu Íslendinga við það að kristnin barst hingað til lands?
- Hvernig heldur þú að landsmenn hafi kynnst evrópskri menningu?
- Af hverju voru bækur dýrar á miðöldum? Hvað heldur þú að hafi orðið til þess að ritlist barst til Íslands og hvenær var það?
- Hvaða bækur heldur þú að þyki merkilegastar sem skrifaðar voru á Íslandi á miðöldum?

Verkefni

- Ímyndaðu þér að þú sért fyrsti Íslendingurinn sem lærir að skrifa á miðöldum. Hvað myndir þú skrifa fyrst? Skrifaðu frásögn um eitthvað sem þú heldur að þér þætti mikilvægast ef þú værir uppi á seinni hluta 11. aldar og fyrri hluta þeirrar 12.
- Segðu frá einum þessara manna og útbúðu mynd af honum eins og þú heldur að hann hafi litið út. Snorri Sturluson, Ari fróði, Sæmundur fróði.
- Finna nokkrar sögur úr þjóðsögunum af Sæmundi fróða og fá nemendur til að læra þær utanbókar. Síðan væri sögustund þar sem þeir sem völdu að læra sögurnar segja bekkjarfélögum söguna án þess að lesa hana upp.

Hópverkefni

- Útbúa veggspjöld sem líta t.d. út eins og skinnhandrit. Einkenni bókmennta og flokksun. Hverjar voru helstu bækur hvers flokks.
  - ◆ **þjóðarsögur** – Saga þjóðarinnar og landnámsins (Landnáma og Íslendingabók)
  - ◆ **Heilagara manna sögur** – Frásagnir af heilögum dýrlingum. Í þessum flokki voru biskupasögur eins og Hungurvaka
  - ◆ **Konungasögur** – Um norska konunga – Heimskringla
  - ◆ **Íslendingasögur** – Njála – Egils saga – Laxdæla – Grettis saga
  - ◆ **Samtíðarsögur** – Um ævi og átök höfðingja á 12. og 13. öld – Sturlunga
  - ◆ **Fornaldarsögur Norðurlanda** – Ýkjusögur
  - ◆ **Riddarasögur** – Segja frá ástum og hetjuskap riddara í Evrópu.

Kort

- Merktu inn á kort þá staði sem koma við sögu í kaflanum. Skrifaðu ártöl og heiti eftir því sem við á.

Tímaás

- Merktu inn á tímaásinn öll ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

Leikræn tjáning

- Leikræn tjáning sem sýnir hvað var gert á Sagnaskemmtun. Upplestur – grín og glens.

9. NORRÆNT KONUNGSVALD

Bls 73–77

Markmið

Að nemandi átti sig á að:

- Ísland var hluti af víðfeðmu Norður-Atlantshafsveldi Noregs
- stjórnskipun Íslands breyttist tölувart við innögunguna í Noregsveldi
- framkvæmdavalda var innleitt á Íslandi
- sakamál urðu opinber
- konungur reyndi að auka áhrif sín en íslenskir höfðingjar komu í veg fyrir það og fóru að stærstum hluta með völdin í landinu.
- Noregsveldi hrundi á 14. öld og varð hluti af Danaveldi
- Ísland tilheyrði Danakonungi frá 1380
- Ísland naut mikils sjálfræðis allar miðaldir þrátt fyrir að tilheyra erlendum konungi

Kennsla

Mikilvægt er að gera nemendum grein fyrir styrk Noregsveldis þegar Ísland varð hluti þess en þá spennaði það stórt svæði á norðanverðu Atlantshafi. Með tímanum færðist áherslan hins vegar frá Atlantshafinu og því varð Ísland afskekktari hluti ríkisins með tímanum.

Gott er að nemendur átti sig á þeim breytingum sem urðu á íslenskri stjórnsýlu eftir að Íslendingar gengu Noregskonungi á hönd. Framkvæmdavalda kom til sögunnar og þar með urðu refsingar opinberar en ekki einkamál eins og áður hafði verið. Rétt er að geta þess að hefndarvíg héldu áfram þó ólögleg væru.

Taka skal fram að Noregskonungur reyndi með tímanum að auka skattheimtu og völd sín hérlandis en það tókst aldrei. Íslenskir bændahöfðingjar streittust á móti enda höfðu þeir í raun flest völd í hendi sér þrátt fyrir norskt vald.

Að lokum skal fjallað um hrún Noregsveldis sem leiddi til þess að það varð hluti af Danaveldi og því tilheyrði Ísland Danakonungi upp úr því. Það hafði hins vegar ekki áhrif á valdastöðu íslenskra höfðingja.

Til fróðleiks

Konungserfðir

Vaninn var sá að elsti sonur konungs tæki við völdum eftir daga föður síns. Hins vegar var allur gangur á því hvernig það gekk fyrir sig enda oft valdabarátta á miðöldum og því ýmsir til að hrifsa til sín völdin. Þá var einnig venja að konungsborið fólk leitaði sér að maka sem teldist af jafn göfugu ætterni.

Umræður

- Hvort finnst þér Ísland hafa verið ósjáfstætt eða sjálfstætt í raun og veru á miðöldum?
- Af hverju heldur þú að Noregskonungur hafi sífellt reynt að auka völd sín á Íslandi?
- Hverjir heldur þú að hafi ráðið mestu á Íslandi í raun og veru eftir að Noregskonungur tók völdin hér?
- Hvaða áhrif heldur þú að innganga Íslands í Noregsveldi hafi haft á stjórn Íslands?
- Íslendingar nutu mikils sjálfsræðis á miðöldum bæði undir stjórn Noregs og Danmerkur. Hver telur þú að sé helsta ástæða þess?

Verkefni

- Skrifaðu sendibréf sakamanns sem hefur verið dæmdur. Hann skrifar til foreldra sinna og útskýrir hvað hann var dæmdur fyrir og hvaða dóm hann hlaut. Þú ræður hvaða refsingu hann hefur hlotið. Þú getur haft í huga samanburð á refsingum fyrir og eftir breytingar á stjórnerfinu.
- Berðu saman refsingar fyrir og eftir að Noregskonungur tók völdin hér á landi.
- Skrifaðu frétt þar sem sagt er frá því að Ísland, sem var hluti af Noregi, er nú allt í einu orðið hluti af Danaveldi. Hafðu í huga hvort það ætti að hafa einhverja breytingu í för með sér.
- Teiknaðu mynd eða myndasyrpu sem sýnir íslenska bændur bregðast við óskum konungs um aukna skatta. Þeir gætu til dæmis verið staddir á Þingvöllum.
- Teiknaðu mynd/myndasyrpu/veggspjald sem sýnir færslu Íslands frá Noregskonungi yfir til Danakonungs. Þetta gæti verið falleg ástarsaga. Hver giftist hverjum og börnin erfðu heilu löndin.

Kort

- Merktu inn á kort þá staði sem koma við sögu í kaflanum. Skrifaðu ártöl og heiti eftir því sem við á.

Tímaás

- Merktu inn á tímaásinn öll ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

10. BARÁTTA UM VÖLD

Bls 78–83

Markmið

Að nemandi átti sig á að:

- kirkjan gerði kröfu til að verða sjálfstæð stofnun
- Noregskonungur og erkibiskup börðust fyrir sjálfstæðri kirkju á Íslandi
- íslenskir höfðingjar vildu viðhalda stjórn sinni á kirkjunni
- kirkjan varð sjálfstæð á seinni hluta 13. aldar
- kirkjan varð valdamesta og ríkasta stofnun landsins
- biskupar urðu valdamestu menn landsins
- mikil eignasambjöppun átti sér stað í landinu
- veraldlegir höfðingjar töpuðu auðæfum og völdum til kirkjuhöfðingja

Kennsla

Gera skal nemendum grein fyrir því hvernig sjálfstæði kirkjunnar jókst eftir staðarmál síðari. Auður hennar og áhrif jukust sífellt og því urðu biskuparnir smám saman valdamestu menn landsins.

Fjalla skal um valdabaráttu veraldlegra og kirkjulegra höfðingja sem endaði með því að kirkjan bar sigur úr býtum. Höfðingjar reyndu að standa saman en máttu sín lítils gegn ægivaldi biskupa og annarra kirkjuhöfðingja.

Greina skal nemendum frá bágri stöðu almennings sem mátti oft líða fyrir yfircang höfðingja. Það vantaði sárlega sterkara miðstjórnarvald sem gæti haldið yfircangssönum höfðingjum niðri.

Til fróðleiks

Staðarmálín fyrri

Staðarmál fyrri áttu sér stað árið 1179. Erkibiskup hafði sagt Þorláki Þórhallssyni (Skálholtsbiskupi) að hann yrði að koma kirkjustöðum undir yfirráð biskups en þeir voru á forræði þeirra bænda sem höfðu látið reisa þær á jörðum sínum. Krafa erkibiskups (hafði aðsetur í Bergen í Noregi) studdist við svokallaða kirkjuvaldsstefnu sem kirkjan háði í Evrópu en hún gekk út á að kirkjan stjórnaði sjálf eigin málum en veraldlegir höfðingjar höfðu haft mikil áhrif innan hennar þegar kom að eignum, tekjum og embættum. Þorláki varð í fyrstu nokkuð ágengt en hann mætti hins vegar mikilli andstöðu hjá Jóni Loftssyni í Odda sem var helsti höfðingi landsins. Jón neitaði að gefa eftir kirkjueign sem hann hafði forræði yfir og þar með lauk baráttu biskups. Hann varð að gefast upp fyrir hinu veraldlega valdi sem reyndist yfirsterkara. Þar sem tíund rann að hluta til kirkju og prests mátti hafa hagnað af því að reka kirkju og því var þessi barátta hörð.

Til fróðleiks

Staðarmálin síðari

Árni Þorláksson Skálholtsbiskup tók upp baráttu Þorláks eftir að hann varð biskup árið 1269. Miklar deilur og flóknar urðu um þetta mál næstu áratugina. Lausn náðist ekki fyrr en konungur og biskup gerðu með sér málamiðlun að Ögvaldsnesi í Noregi árið 1297. Samkvæmt henni átti biskup að hafa forræði yfir þeim jörðum sem höfðu verið ánafrnaðar kirkjunni. Staðir voru sjálfsagnarstofnanir sem bændur höfðu sett á fót. Þeir gáfu í orði kirkjunni ákveðinn hluta því þá þurfti ekki að greiða skatt af eigninni. Bændur áttu hins vegar að halda þeim stöðum sem ekki höfðu verið ánafrnaðir kirkjunni að öllu leyti.

Umræður

- Af hverju voru höfðingjar og biskupinn að deila um það hver ætti að ráða yfir kirkjum og kirkjustöðunum? Áður höfðu þeir deilt um yfirráðin – hverjir höfðu betur í þeirri deili?
- Átti kirkjan að vera sjálfstæð? Hverjir finnst þér að hefðu átt að ráða yfir kirkjunum?
- Hverjir heldur þú að hafi verið hlynntir því og hvorjir voru á móti því?
- Norskir ráðamenn kröfðust sjálfstæðis kirkjunnar. Af hverju voru erkibiskup og Noregskonungur að skipta sér af íslensku kirkjunni?
- Hvað var það sem kom í veg fyrir að svartidauði bærist hingað til lands á 14. öld?

Verkefni

- Skrifaðu frétt sem segir frá fundi höfðingja að Leiðarhlími árið 1513. Hafðu sérstaklega í huga baráttu veraldlegra og kirkjulegra höfðingja. Þetta gæti verið frétt í aðsifréttastíl. Jafnvel væri hægt að útbúa teiknimyndasögu sem sýnir höfðingjana á fundinum.
- Ímyndum okkur að þú hafir verið uppi þegar svartidauði reið yfir landið. Þú ræður hvaða samfélagsstöðu þú skipar. Skrifaðu dagbókarfærslu þar sem hugleïðingar þínar um ástandið í landinu koma fram.
- Skrifa minningargrein um einhvern sem dó í pestinni. Hvað er skrifað í minningargreinum. Skoða nokkrar greinar til að sjá hvað er skrifað um í þeim.
- Verkefni sem útskýrir muninn á staðarmálunum fyrri og síðari. Hverjir deildu?
- Verkefni um svartadauða. Hvaða sjúkdómur var þetta og hvaða áhrif hafið hann á lífið á Íslandi og víðar. Myndraent eða ritun.

Kort

- Merktu inn á Íslandskort þá staði sem koma við sögu í kaflanum. Skrifaðu ártöl og heiti eftir því sem við á.

Tímaás

- Merktu inn á tímaásinn öll ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

11. ÍSLAND SEM VERSTÖÐ EVRÓPU

Bls 84–93

Markmið

Að nemandi átti sig á að:

- sjávarfang verður sífellt eftirsóttara í Evrópu og verður mikilvæg útflutningsvara okkar
- Björgvin í Noregi var miðstöð utanríkisverslunar Íslendinga
- fiskveiðar jukust verulega en voru áfram aukabúgrein sem stunduð var á veturna
- sjávarjarðir urðu verðmætari og búseta landsmanna færðist nær sjó
- sjávarútvegur var í höndum bænda enda komu þeir í veg fyrir sjálfstæða sjómanna-stétt
- Englendingar tóku að sigla til Íslands til veiða og verslunar
- Þjóðverjar tóku einnig að sigla hingað til að eiga viðskipti við landsmenn
- landsmenn nutu óvenju góðra viðskiptakjara meðan á siglingum Englendinga og Þjóðverja stóð
- Danakonungur óttaðist að missa Ísland úr höndum sér og reyndi að bægja útlend-ingum frá landinu
- Danakonungur náði að styrkja stöðu sína hérlandis undir lok miðalda
- íslenskir höfðingjar héldu áfram að hafa flest völd í höndum sér

Kennsla

Vekja áhuga nemenda á því að sjávarútvegur varð mikilvægasta útflutningsvara landsmanna en áður hafði það verið vaðmál. Sjávarútvegur óx mjög og sjávarjarðir urðu verðmætari en áður. Verðmætustu jarðirnar voru við sjávarsíðuna vestanlands þar sem bestu miðin voru.

Gera þarf nemendum grein fyrir þeirri samkeppni sem átti sér stað á milli útlendra kaup-enda. Allur íslenskur fiskur hafði farið um Björgvin í Noregi en upp úr 1400 fóru Bretar að sigla til Íslands til veiða og verslunar. Því hefur verið talað um „ensku öldina” í því sambandi. Á seinni hluta 15. aldar fóru Þjóðverjar að sigla til landsins í sömu erindagjörðum og kom oft til átaka á mili Englendinga og Þjóðverja hér við land.

Greina skal nemendum frá því að íslenskum bændahöfðingjum líkaði illa þegar útlendingar fóru að gera út frá Íslandi þar sem þeir óttuðust að tapa völdum sínum. Skipti þar ekki minnstu sá ótti að útlendingar fáru að ráða Íslendinga til vinnu en þar með yrði vinnuafl dýrara. Íslenskir höfðingjar vildu nýta sér innlent vinnuafl á sem ódýrastan hátt.

Fræða skal nemendur um að Danakonungi stóð ekki á sama um siglingar útlendinga hing-að til lands þar sem hann óttaðist að tapa tekjum og að missa landið úr höndum sér. Dana-konungur fékk þar með vaxandi áhuga á Íslandi. Undir lok miðalda hóf hann því sókn gegn siglingu útlendinga til Íslands og tókst að mestu að koma í veg fyrir þær.

Umræður

- Þessi kafli fjallar um fiskveiðar á Íslandi á 15. g 16. öld. Af hverju höfðu eignabændur áhyggjur af því að útlendingar færðu að stunda sjávarútveg á Íslandi?
- Hvernig heldur þú að það hafi verið að stunda fiskveiðar við Ísland á þessum tíma? Hvernig var bátaútgerð? Hver var munurinn á íslensku skipunum og þeim erlendu?
- Af hverju var sjávarútvegur aukabúgrein bænda en ekki sjálfstæð atvinnugrein?
- Af hverju var Björgvin í Noregi miðstöð utanríkisverslunar Íslendinga?
- Danakonungur sem réð yfir Íslandi á þessum tíma hafði áhyggjur af siglingum útlendinga til Íslands? Af hverju heldur þú að það hafi verið?

Verkefni

- Ímyndum okkur að þú sért kaupmaður í Björgvin og verslir með fiskmeti. Búðu til auglýsingu þar sem boðið er upp á íslenskar fiskafurðir. Hafðu í huga um hvaða afurðir gat verið að ræða og hvernig best var að nýta þær.
- Skrifaðu frétt þar sem segir frá komu Englendinga til Íslands. Þú getur bæði fjallað um fiskveiðar þeirra og verslun. Gæti líka verið auglýsing sem auglýsir hvað þeir hafa upp á að bjóða.
- Finna ljóðið Suðurnesjamenn. Lesa það saman og jafnvel syngja. Vinna með það í tengslum við ljóðakennslu. Um hvað fjallar ljóðið?
- Skrifaðu frétt sem gæti hafa birst í dagblaði eftir að Englendingar og þjóðverjar hættu að koma til landsins. Fjallað um þær breytingar sem höfðu orðið vegna þess.
- Teiknaðu mynd eða myndasyrpu af drápinu á Birni ríka og Ólöfu konu hans.
- Finndu heimildir um verbúðir og meðhöndlun á fiski eins og skreið. Hvað var skreið, hvernig leit hún út? Teiknaðu mynd af íslensku sjávarfangi og skráðu útskýringar. Hafðu skreiðina sérstaklega í huga.
- Skipta í hópa og útbúa verkefni sem útskýrir mikilvægi siglinga, veiða og verslunar við Ísland.
  - ◆ **Norðmenn og síðan Danir** áttu að sjá um að halda uppi samgöngum við Ísland og koma með vörur til landsins samkvæmt *Gamla sáttmála*.
  - ◆ **Englendingar** fóru að sigla til Íslands til að veiða fisk og versla við landsmenn. Englendingar drápu meira að segja hirðstjórnann á Íslandi (Björn ríka) til að fá að veiða og versla í friði. Fyrrí hluti 15. aldar er gjarnan kallaður Enska öldin.
  - ◆ **þjóðverjar** sem höfðu komið sér um öflugu verslunarveldi sem kallaðist Hansasambandið hófu að keppa við Englendinga. Seinni hluti 15. aldar kallast Þýskaland. Hvað voru Hansakaupmenn?
  - ◆ **Íslendingar** undir stjórn Dana fóru sjálfir að stunda veiðar og selja vöruna til útlanda. Þeir settu reglur, sem kölluðust Píningsdómur, sem sagði að enginn mætti veiða við Ísland.

Kort

- Merktu inn á kort þá staði sem koma við sögu í kaflanum. Skrifaðu ártöl og heiti eftir því sem við á.

Tímaás

- Merktu inn á tímaásinn öll ártöl og tímabil sem koma fyrir í kaflanum.

